HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

İngiliz İstihbaratına Göre Birinci Dünya Harbi Başlarında Ortadoğu'daki Osmanlı Ajanları

The Ottoman Agents in the Middle East at the Beginning of the first World War, According to the British Intelligence

Ü.Gülsüm POLAT[*]

Özet

Birinci Dünya Harbi arifesinde geniş bir coğrafyanın kontrolünü elinde tutan İngiltere için savaşta Osmanlı Devleti'nin takınacağı tutum hayati bir önem taşıyordu. Avrupa'da savaş başladığı günlerde tarafsızlığını koruyan Osmanlı Devleti başta Mısır ve Hindistan olmak üzere Arap Yarımadası, İran coğrafyası ve Afrika kıtasının kuzeyine yönelik bazı gizli girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Osmanlı ajanları ilan edilen cihadı yaymak ve bölgedeki yerel aşiret liderlerini ikna etmek için tarafsızlığın devam ettiği günlerde faaliyetlerine başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin resmen harbe girmesinden sonra bu "Osmanlı" ajanlarının faaliyetleri artmış ancak İngiliz istihbaratının karşı çalışmaları da aynı nispette artmıştı. Ortadoğu ve İslam nüfusunun yoğunlukta yaşadığı coğrafyada faaliyet gösteren ajanların çalışma yöntemleri zaman zaman sadece propaganda yapmak şeklinde izlenmişken bazen bir Osmanlı subayının kılık değiştirmiş vaziyette Mısır ordusu karargâhına kadar girdiği de olmuştu.

Çalışmanın ana malzemesini İngiliz arşivlerine ait belgeler oluşturmaktadır. Diğer taraftan Türkçe arşiv kayıtları ve tetkik eserlerden de faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ortadoğu – Propaganda - Osmanlı İmparatorluğu – İngiltere - istihbarat.*

Abstract

The attitute that the Ottoman State would assume in the World War I was of vital importance to Britain, which held control of a vast territory on the eve of the World War I. The Ottoman state remained neutral when the war broke out in Europe and tried to attract Egypt, India, The Arabian peninsula, Iran and the north of Africa to its side against Britain and France. In this context the presence of Ottoman agents, who took action to expand the Jihad movement and to attract the local leaders in the region to the Ottoman side, had drawn attention since the days of neutrality. The activities of these "Ottoman" agents increased after the Ottomans officially joined the war,

[*] *Arş. Görv., Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Ankara*

however the British intelligence services countered them accordingly. Although the agents, who operated in the Middle East and in a region mostly inhabited by Muslims, were generally seen spreading propaganda, it is known that a disguised Ottoman officer infiltrated in the Egyptian Army Headquarters.

This study mainly consists of documents from the British Archives as well as Turkish archive records and surveys.

Key Words: *Middle East – Propaganda - The Ottoman Empire – Britain - Intelligence.*

Giriş

XIX. Yüzyılın özellikle son çeyreği peşi sıra harplerle geçen Osmanlı Devleti bu dönemde büyük toprak kayıpları yaşamıştı. 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden itibaren İmparatorluğun toprak kayıpları son derece artmış hatta Balkan Harpleri sırasında Edirne'nin düşmesi devletin sınırlarını korumakta son derece zayıf olduğunu ortaya çıkarmıştı. Balkan harplerinden sonra Makedonya'nın muhtariyetini sağlamak amacıyla ilk kez görülen ve *"Türk İhtilal Komitesi"* adıyla anılan yapılanma 2 Ağustos 1914'te Almanlarla imzalanan ittifak anlaşmasının ardından *"Teşkilat-ı Mahsusa"* ismiyle Harbiye Nezareti bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştı[1]. Almanya ile gizli ittifak anlaşmasının imzalanmasına rağmen Osmanlı Devleti'nin resmiyette tarafsızlığını koruması ülkedeki İngiliz, Fransız ve Rus büyükelçilerinin oldukça geniş istihbarat ağları sayesinde yukarıda sözü edilen gizli yapılanmanın mensubu olan ya da bu yapılanmanın yönlendirdiği ajanların faaliyetlerini öğrenmesine neden oluyordu. Özellikle İngiltere için hâkimiyeti altındaki geniş Müslüman nüfusu etkileyecek böylesi hareketlerin dikkatle izlenmesi, gerek harbin başındaki şartlarda gerekse harpten sonra elde edilmek istenilen yeni bölge ve çıkarların korunması için önemliydi. Bu nedenle İstanbul Elçisi ve Konsolosu Osmanlı Devleti'ni Almanya yanında yer almaması için sürekli baskı altında tutuyordu.

Almanya ile imzalanan ittifak anlaşmasından sonra İmparatorluğun genelinde ciddi biçimde artan askeri hareketlilik kadar Ortadoğu'nun çeşitli bölgelerine gitmek üzere hareket eden Türk ajanların (bazen beraberinde Alman ajanlar[2] ve kimi zaman yalnızca Alman ajanların) hareketleri dikkat çekiyordu. Bu ajanlar Mısır ve Hindistan gibi İslam nüfusunun yoğun olarak yaşadığı ülkeler olmak üzere İran, Arap Yarımadası, Afganistan'a kadar olan Ortadoğu ülkelerine, diğer taraftan Afrika'nın kuzeyindeki İslam nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgelere gidiyordu. Bunun dışında Kafkaslara giden ajanlar Ruslar aleyhine çalışıyordu. İngiliz istihbaratının tespit ettiği bu ajanların bir kısmı askeri bir görev çerçevesinde hareket etmekteydi. Bir kısmı ise yine Osmanlı istihbaratı ile bağlantılı ancak propaganda yapmak amacıyla yola çıkıyordu. Yani bu ajanların bir kısmı İngiliz askeri hareketleri hakkında bilgi toplamak ya da önemli aşiretleri İngilizler aleyhine harekete geçirmek amacındayken bir kısmı Müslüman halkı yaptıkları etkili konuşmalarla Osmanlı yanında savaşa çekmeye çalışan propagandistlerdi. Ancak her iki gruptan olanlar da İngilizler tarafından dikkatle izleniyordu.

İngiliz makamları tarafından çeşitli şekillerde tespit edilen propagandistlerin faaliyetleri bu makamların yetki sahalarına bağlı olarak öğreniliyordu. İstihbaratın edinilmesi ve paylaşımında Doğu'daki İngiliz yetki sahaları etkiliydi. Ortadoğu'nun da içinde olduğu

[1] Vahdet Keleşyılmaz, "Teşkilat-ı Mahsusa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler,* C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 317-318.
[2] İngiliz istihbaratının tespit ettiği çok sayıda Alman ajanına dair bilgilere bu çalışmada değinilmeyecektir.

coğrafyada en önemli merkezler şunlardı: Hindistan Valiliği, Mısır Yüksek Komiserliği, İstanbul Elçiliği. Bunların yanında birçok şehirde konsolosluklar ve siyasî temsilcilikleri bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruduğu dönemde İstanbul'dan yola çıkan ajanlarla ilgili bilgiler öncelikle İstanbul'daki İngiliz Elçiliği tarafından haber alınıyordu. Bazen de bu ajanların görev bölgelerine ulaşmak üzere yaptıkları seyahat esnasında güzergâhlarındaki İngiliz makamlarına ulaşan bilgilerden yola çıkarak haber alınıyordu. Konsoloslar bu bilgileri İstanbul'a hemen bildiriyorlardı. Yetki sahası açısından İran, Hindistan Genel Valisi'ne tabi olduğundan bu bölgeye dair bilgiler Hindistan Genel Valisi tarafından Londra'ya (Hindistan Bakanlığı'na ya da Dışişleri Bakanlığı'na) iletiliyordu. Diğer taraftan Mısır'daki ajanlara dair alınan istihbarat ise Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliği tarafından Dışişleri Bakanlığı'na haber veriliyordu. Arap Yarımadası'na yönelik olarak aktif olan ajanlar ise yine bu bölgenin Kahire'deki Yüksek Komiserliğin sorumluluk alanına dâhil olmasından dolayı Kahire'deki İngiliz yönetimine bağlı olan ajanlar tarafından takip ediliyordu. Bu dönemde casusların hareketlerine dair haberler tarafsız ülkelerin başkentlerindeki (İtalya, İspanya vb gibi) İngiliz elçileri tarafından da bildiriliyordu. Ancak özellikle Osmanlı Devleti'nin savaşa dâhil olmasından sonra tarafsız ülke başkentlerindeki İngiliz elçilerinin bu konuda verdiği bilgiler artmıştır.

Harp Arifesindeki Durum ve İngiltere'nin Diplomatik Çabaları

Avrupa'da kısa zaman içerisinde geniş bir alana yayılan harbe Osmanlı Devleti'nin girmemesi için İtilaf Devletleri İstanbul'daki elçilikleri vasıtasıyla sürekli telkinlerde bulunuyorlardı. İngiltere'nin İstanbul Elçisi Louis Mallet İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na hemen her gün gönderdiği raporlar da İstanbul'da sürdürdüğü diplomatik çabaları anlatmaktaydı. İngiliz Elçisi ve Konsolosu özellikle Sadrazam Said Halim Paşa'yı, Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması durumunda devletin toprak bütünlüğünün korunacağı yönünde verdiği teminatlarla sık sık ziyaret etmekteydi[3]. İngiliz Dışişleri Bakanlığı ise Osmanlı'nın tarafsızlığını sağlayabilmek için her türlü adımın atılmasını bu görevlilerden istemekteydi[4]. Fransa da bu yönde çabalarına devam etmekte ve İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla Osmanlı'nın tarafsız kalması durumunda İngiltere, Fransa ve Rusya tarafından toprak bütünlüğünün korunacağını bildirmekteydi[5].

Ancak Osmanlı topraklarında gittikçe artan askeri hazırlıklar İngiliz diplomatlarının çabalarının sonuçsuz kalacağı yönündeki düşünceleri kuvvetlendiriyordu. Özellikle Gooben ve Breslau isimli Alman zırhlılarının boğazlardan girmesine izin verilmesi ve tarafsız ülke konumuna rağmen bu gemilerin teslim edilmemesi bu yöndeki düşünceleri arttırıyordu. Londra'daki Osmanlı Büyükelçisi Tevfik Paşa İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından çağırılarak boğazlardan giriş yapan bu iki Alman zırhlısının teslim edilmemesinin Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını bozması anlamına geldiği yönünde ikaz edilmişti[6]. Bu konuda Rus diplomatlarının da Sadrazam Said Halim Paşa ile görüşmelerde bulunduğu ve Sadrazamın gemiler konusunda onları temin ettiği anlaşılmaktadır[7]. Ancak İngiltere'nin Petersburg Elçisi

[3] *The National Archives*, Kew-London, (Bundan sonra TNA), Foreign Office (Bundan sonra FO), 371/1970, 36711/342, 7 Ağustos 1914, [Dışişleri Bakanı] Edward Grey'den Mallet'e.
[4] Dışişleri Bakanı Edward Grey İstanbul'da ki elçisine Türk makamlarının temin edilerek tarafsız kalınması durumunda Mısır'ın statüsünde bir değişikliğe gidilmeyeceğinin bildirilmesini istiyordu. *TNA*, FO 371/1970, 36711/342, 7 Ağustos 1914, Edward Grey'den Mallet'e.
[5] *TNA*, FO, 371/2138, 40091/229, 17 Ağustos 1914, [İstanbul Konsolosu] Mr. Beamont'dan Edward Grey'e.
[6] *TNA*, FO 371/2138, 38623/524, 13 Ağustos 1914, Edward Grey'den Mr. Beaumont'a.
[7] *TNA*, FO, 371/2138, 39180/536, 14 Ağustos 1914, Mr. Beaumont'dan Dışişleri Bakanlığı'na.

G. Buchanan'ın İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazılardan öyle anlaşılıyor ki, savaş arifesinde Osmanlı Devleti'nin bu gemileri kullanarak Rus limanlarına bir saldırı gerçekleştirmesi ihtimali nedeniyle Ruslar oldukça tedirgindi[8]. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin harbe girmesi durumunda Hindistan yolunu tehdit ederek Mısır üzerine bir hareket düzenleyeceğini, özellikle doğu vilayetlerde giderek artan sevkiyatı rapor eden İngiliz Ataşesi'nin raporlarıyla teyit ediyordu[9].

Osmanlı Devleti'nin Almanya yanında savaşa gireceği yönündeki güçlü kanaate ve delillere rağmen, savaş ilanı anlamına gelecek bir hareketin mutlaka Osmanlı Devleti'nden beklenilmesi İngiliz makamları arasında müzakere ediliyordu. İstanbul Elçisi Mallet Çanakkale Boğazı'nı abluka eden İngiliz donanmasının itidalli davranmasını istiyordu[10]. Zira Sadrazam Said Halim Paşa İstanbul'un tarafsız kalması yönündeki çabalarını devam ettiren Mallet'e savaşın başladığı günden beri sürekli teskin edici sözler vermekteydi. Onu Osmanlı'nın Almanya yanında savaşa girmeyeceğini yönünde temin ediyordu. Mallet'in Dışişlerine yazdığı raporlardan öyle anlaşılıyor ki, bu vaatler elçiye oldukça inandırıcı geliyor ve Dışişleri'ne yazdığı raporlarda son ana kadar beklenilmesini tavsiye ediyordu[11].

Aslında Enver Paşa, İngiliz Elçisi'nin tedirginliğini arttıracak cevaplar vermekten geri durmuyordu. Nitekim Mallet 6 Ekim 1914'te Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda Enver Paşa ile uzun bir görüşme yaptığını bildirmişti. Bu görüşmede Enver Paşa, İmparatorluğun genelindeki askeri hareketliliğin genel askeri manevralar çerçevesinde yürütüldüğünü belirtmiş ancak bazı tedbirlerin İngiltere'nin hareketlerine karşılık alındığını vurgulamıştı. Hindistan'dan Mısır'a çok sayıda Hint askerinin getirilmesini, Türk bölgesel sularındaki İngiliz gemilerinin varlığını ve İngiliz savaş gemilerinin Şattü'l Arap'daki faaliyetlerini hatırlatan Enver Paşa, İngiliz Elçisi Mallet'e İmparatorluk topraklarındaki hareketliliğin haklı gerekçeleri olduğunu bildirmişti. İngiliz Elçisi ise Hindistan birliklerinin gelişinin düşmanca bir anlamı olmadığını, İngiliz donanmasının hareketlerinin ise Osmanlı Devleti'nin ihlalleri karşısında alınan önlemlerden olduğunu söylemişti[12]. İngiliz Elçisi'nin bu görüşmeden edindiği kişisel izlenim Enver Paşa'nın Rusya'yı çok ciddi bir tehdit olarak gördüğü, Arap Dünyası ve Mısır'da *"ihtiraslı planları"* olduğu yönündeydi. Ekim ayı sonuna kadar İstanbul'dan, İngiltere'nin müttefiki ve tarafsız devletlerdeki İngiliz elçilerinden alınan bilgiler, Osmanlı Devleti'nin Suriye ve Sina Çölü yönünde artan askeri hareketliliği, Çanakkale Boğazı'nda artan askeri tahkimatın rapor edildiği yazışmalarla devam etmiştir. Yine tarafsız ülkenin başkentinden hareket eden Osmanlı ajanlarının varlığı da bu raporlarda göze çarpan diğer ayrıntılardı.

Tarafsızlık Döneminde Faaliyet Gösteren Osmanlı Ajanları

Avrupa'da savaşın başlamasından sonra yukarıda genel çerçevesi çizilen bir diplomatik mücadele süreci ile Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması için çaba sarf edilmiştir.

[8] *TNA,* FO, 371/2138, 39573/287, 15 Ağustos 1914, [Petrogad Sefiri] G. Buchanan'dan Edward Grey'e.
[9] *TNA,* FO, 371/2138, 39574/542, 15 Ağustos 1914, Beaumont'dan Dışişleri Bakanlığı'na.
[10] *TNA,* FO 371/2138, 40532/556, 17 Ağustos 1914, Mallet'den Edward Grey'e.
[11] *TNA,* FO 371/2138, 40628/557, 18 Ağustos 1914, Mallet'den Edward Grey'e.
[12] *TNA,* FO, 371/1071, 56617/938, 6 Ekim 1914, Mallet'den Edward Grey'e.

Ancak Almanya ile imzalanan 2 Ağustos 1914 tarihli ittifak anlaşmasından sonra askeri hazırlıklara hız verildiği gibi İtilaf Devletleri aleyhine propaganda yapmak üzere pek çok resmi yahut gayri resmi görevli İstanbul'dan yola çıkmıştır. İstanbul'un resmi olarak henüz tarafsız olduğu bu dönemde başta İngiltere'nin İstanbul Elçisi Mallet olmak üzere, Mısır Yüksek Komiser vekili Cheetham ve Hindistan Valiliği [Vali Lord Hardinge] Londra'ya bu kişiler hakkında aldıkları duyumları sürekli rapor etmişlerdir. İngiliz belgelerinde çoğu kez bu kişilerin *"agitator"*[13] ifadesiyle tanımlandığı görülmektedir. Diğer taraftan bazı belgelerde resmi bir heyet-misyon olarak tarif edilen kişilerin amacının muhtelif coğrafyadaki yerel aşiret reislerini İtilaf Devletleri aleyhine kışkırtmak olduğu üzerinde durulmaktadır.

İstanbul Elçisi Mallet daha 22 Ağustos 1914'te Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda Mısır ordusuna gizlice girerek propaganda yapmayı deneyecek ve Enver Paşa ile bağlantılı olduğu öğrenilen beş kişinin ismini vermektedir. Buna göre Abdusselam Farghal, Broos Sadded, Maledin Chiteli, Hag Ali, Hagfadl[14] ismindeki *"ajitatörler"* Mısır ordusuna sızmayı deneyeceklerdir. Bu kişilerin İskenderiye'de Abdil-Keda el Galayani isminde bir ajan vasıtasıyla çalışacakları da belirtilmektedir. Aynı raporda isimler verilmemekle birlikte Mısır'a 19 Türk görevlinin propaganda amaçlı gitmekte oldukları belirtiliyordu[15]. Türk makamları ile bağlantılı oldukları belirtilen bu kişilerin dışında yakın tarihlerde Cheetham'da İskenderiye'ye yaklaşık 60 kadar Türk görevlisinin ulaştığını ve bu kişilerin Yemen'e gideceklerini bildiriyordu. Ayrıca bu kişilerin kimlikleri hakkında bilgi vermeyen Cheetham yazısının devamında, Türklerin niyetinin 15 Eylül'e kadar savaşa hazır hale gelmek olduğunu, Mısır, Hindistan ve Yemen'e özel casuslar gönderdiklerini, Şeyh Sunusi ile de bağlantıda olduklarını yazıyordu[16].

İngiltere'nin aldığı duyumlar Mısır'a yönelik propagandistlerin kılık değiştirmiş vaziyette hareket ettiklerini gösteriyordu. Çoğunlukla tüccar kılığına giren ajanlardan bazıları daha ilginç kisvelere bürünüyordu. Kahire'den Cheetham'ın aldığı istihbarata göre Vasfi Bey isimli Türk subayı Bombay'a saat imalatçısı bir firmanın temsilcisi gibi gitmekteydi[17]. 20 Eylül 1914'te Mallet'in yazdığı yazıda Mısır yönünde gittikçe artan askeri hazırlıklar yanında Arap kılığına gizlenmiş olan Türk subaylarının Akabe'de toplanmakta olduğunu bildiriyordu. Mallet'e göre bu subaylar Dürzî ve Bedevi kabilelerini kazanmak için para ile iş görecekler, gerektiğinde dini duygulara da dayanılarak bu kabileler üzerinde etki etmeye çalışacaklardı[18]. Haberin güvenirliliği konusunda endişeli olduğu anlaşılan Mallet *"Ortalıkta dolaşan dedikodulara göre toplam 100 Türk görevlisinin tüccar ve deve tüccarı kılığına gizlenmiş olarak Mısır'a gittiğini"* yazıyordu. Mallet'in öğrendiğine göre bu görevlilerin amacı *"muhalefet tohumları ekmek"*ti[19]. Mısır sınırındaki bedevi kabilelerin Osmanlı Devleti yanına çekilmesi için gönderilen ajanlarla ilgili detaylı bilgiler alınıyordu. Kudüs'teki İngiliz Konsolosluğu'nun İstanbul elçisine bildirdiğine göre, Acre Milletvekili Esad Şukayr Bey reisliğinde *"Savaş Bakanının Yaveri Mümtaz Bey, Savaş Bakanı'nın casusu Bahaeddin*

[13] Ajitasyon yapan kişi, kışkırtıcı, provokatör.
[14] İsimlerin yazılışı İngilizce orjinalinden aynen alınmıştır.
[15] *TNA,* FO, 371/1970, 41801/581, 22 Ağustos 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.
[16] *TNA,* FO 371/1970, 44192/114, 28 Ağustos 1914, [Kahire Yüksek Komiser Vekili] Cheetham'dan Dışişleri Bakanlığı'na.
[17] *TNA,* FO 371/1972, 53510/184, 27 Eylül 1914, Cheetham'dan Dışişleri Bakanlığı'na.
[18] *TNA,* FO 371/1971, 51242/811, 20 Eylül 1914, Mallet'den Edward Grey'e.
[19] *TNA,* FO 371/1971, 53464/872, 27 Eylül 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.

*Bey"*den oluşan bir ekip mevcuttu. Bu istihbarata göre Mısır'dan henüz İstanbul'a dönmüş olan Bahaeddin Bey buradaki bazı askeri ileri gelenlerin desteğini sağlamıştı[20].

Bu istihbarat doğruluk açısından önemlidir. Zira ismi geçen kişiler Mısır'a yapılacak kanal harekâtı öncesi bölgedeki bedevi kabileleri Osmanlı Devleti yanında savaşmaları için çaba göstermişti. Mümtaz Bey bölgedeki bedevi kabilelerinden oluşturulan urban bölüğünün kumandanlığını yürütmüştü. Bahaeddin Bey ise Teşkilat-ı Mahsusa'nın Mısır'daki organizasyonunda önemli bir isimdi[21]. Bahaeddin Bey İngilizler tarafından Osmanlı Devleti'nin resmi olarak savaşa dâhil olmasına kısa bir zaman kala Port Said'de dikkat çekiyordu. Bu günlerde alınan duyumda üç Türk casusunun Mısır'daki görevleri tespit edilmişti. Kahire Yüksek Komiseri'nin Dışişleri Bakanlığı'na verdiği bilgi dikkat çekiciydi: *"Port Said'deki Türk askeri ve deniz otoritelerinin pozisyonları ve fonksiyonları oldukça şüpheli, yerel yetkililerden kesin bilgiler elde etmekte önemli zorluklar yaşıyorum. Üç kişi var: 1- Binbaşı Behar-ed-Din Bey [Bahaeddin], Osmanlı Savaş Bakanlığı'nın ajanı ve Port Said komiserliği sorumlusu, kendisi Trablusgarp Savaşı patlak verdiğinden beri burada, anlaşılan bu makam [Port Said komiserliği] bu dönemde oluşturuldu. Bildiğim kadarıyla Mısır yerel otoriteleri tarafından resmi olarak tanınmıyor. Onun görevi Süveyş Kanalı'ndaki tüm Türk nakliyatına yardımcı olmak ve Port Said'de karaya çıkan Türk görevlileri ile ilgilenmektir. Hiç şüphe yok ki, geçmişte istihbarat çalışmaları yaptı. 2- Yüzbaşı Mustafa Tahsin Bey, Türk deniz subayı ve Port Said'de Osmanlı donanmasının temsilcisi. O, Kanaldan geçiş yapan tüm Türk savaş gemileri için gerekli kömür, zahire ve suyun alınmasından sorumludur. Ayrıca istihbarat çalışması yapmaktadır. Bu makam yirmi yıldır mevcut ancak şimdiki kişi [Mustafa Tahsin] yalnızca beş aydır buradadır. O, yerel otoritelerce hiçbir şekilde resmi olarak tanınmamaktadır. 3- Yüzbaşı İsmail Hakkı, Türk deniz subayı, kendisi Tahsin Bey'e gizlice katılmıştır"*[22].

Bu heyet dışında İngiliz kaynaklarının öğrendiğine göre Mısır'a gitmek üzere yola çıkan bir diğer ajan ise Ahmed Münir ismindeydi. Onun da Konya ve Suriye yoluyla Mısır'a gideceği öğrenilmişti[23].

İngiliz istihbaratının aldığı bilgiler içerisinde en çok göze çarpan isimlerden birisi de Süleyman el-Baruni'dir[24]. Daha devletin resmi olarak tarafsız olduğu günlerde Süleyman el-Baruni'nin *"ajitasyon"* yapmak üzere pek çok İslam ülkesini içine alan hareketleri hakkında duyumlar alınıyordu. Henüz 2 Eylül 1914'te İngiliz Elçisi Mallet gönderdiği yazıda istenirse bir resmini de gönderebileceği *"Senatör"* Süleyman el-Baruni'nin Kahire'de bulunduğunu ve

[20] *TNA,* FO, 371/2143, 51606/823, 21 Eylül 1914, Mallet'den Edward Grey'e.

[21] Yafa Jandarma Kumandanı Hasan Efendi'ye Manastırlı Bahaeddin Bey'in buraya görevlendirildiği ve güvenilir üç kişi daha seçerek bir *"heyet"* oluşturmaları bildiriliyordu. Ayrıca Mısır'da yapılması istenilen işlerle ilgili nizamnamenin de Bahaeddin Bey ile birlikte gönderildiği anlaşılmaktadır. Buna göre Bahaeddin Bey ile birlikte teşkilat meydana getirmeleri, işe yarar adamlar seçerek çeteler oluşturulması isteniyordu. *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi,* Ankara/Türkiye, (Bundan sonra ATASE), Klasör (Bundan sonra K): 1836, Dosya (Bundan sonra D): 35, Fihrist (Bundan sonra F): 2.

[22] *TNA,* FO 371/1972, 61978/214, 21 Ekim 1914, Cheetham'dan Edward Grey'e.

[23] *TNA,* FO 371/1970, 61945/1022, 22 Ekim 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.

[24] Süleyman el-Baruni, Trablusgarp Harbinde İtalyan işgaline karşı yerel halkı işgale karşı örgütlemek üzere bölgede bulunmuştur. Bundan sonra Cebel-i Garbi üyesi olarak Ayan Meclisi'ne atanmış ve 1914 Ağustosunda Trablusgarp'a gönderilmek üzere teşkil edilen Teşkilat-ı Mahsusa heyetinin liderliğine getirilmiştir. Eylül ayında Mısır'a giderek Kahire ve İskenderiye'de İngilizlere karşı isyancı bir gurubu organize eden Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarının arasındadır. Ayrıntılar için bkz: Rezzan Ünalp, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 89-90.

bir ihtilal hareketini canlandırmak için çabaladığını bildiriyordu[25]. Baruni hakkında alınan duyumlar bununla da sınırlı değildi. İngiltere'nin Roma Sefiri R.Rodd İtalya'nın Koloniler Bakanlığı'ndan öğrendiğine göre Baruni Hindistan'a *"fanatik duyguları canlandırmak üzere"* gitmek istemekteydi[26]. Bu bilgi üzerine İstanbul Elçisi ile iletişim kurulmuş ve Baruni'nin Mısır'da tutuklanması yahut sınır dışı edilmesi ihtimalini olduğunun Türk makamlarına bildirilmesi istenmişti. Bunun üzerine verilen cevapta Türk makamlarının Baruni'nin tutuklanmasına karşı oldukları ancak sınır dışı edilmesine bir itirazları olmadığı bildirilmişti[27].

Anlaşılan o ki, Baruni bir süre sonra İngiliz Elçisi Mallet'in İstanbul'daki baskıları neticesinde Mısır'dan ayrılmıştır[28]. Ancak İngiliz makamları onun hakkında oldukça kuşkucu davranmış ve izlemeye devam etmişlerdir. İstanbul Elçisi Mallet, Baruni'nin Hindistan'da *"Panislamik ajitasyon"* yapmak üzere gitmeyi deneyebileceğini yahut Maskat ve Umman'da fesat çıkarmak için çabalayabileceğini düşünüyordu[29]. Ancak Baruni, bundan sonra Trablusgarp'a gitmiş ve savaşın devamı müddetince Sunusilerin İngiltere aleyhine Osmanlı yanında savaşması için çaba sarf etmiştir. 1916 yılında Trablusgarp valisi olarak atanmıştır.

İngiliz istihbaratının Osmanlı ajanları hakkında verdiği bilgiler bu ajanların faaliyetleri ile sınırlı değildi. Çok tanınmayan ajanların fiziksel özellikleri de ayrıntılarıyla betimleniyordu. Bu konuda Hindistan Bakanlığı tarafından Mısır Yüksek Komiseri Cheetham'a bildirilen tespit oldukça ilginçtir. 31 Ağustos'ta *"Firenze"* vapuru ile Port Said'den Bombay ve Basra'ya gitmek üzere hareket eden gurupla ilgili tespit şu şekildedir: *"Kaymakam Murad Bey, 30 yaşlarında uzun boylu, siyah gözlü, bıyıklı. 2- Kaymakam İsmail Nureddin Bey, 28 yaşlarında ufak tefek, zayıf, gözlüklü, açık kestane rengi bıyıklı. Her ikisi de Şam'da doğdu."*[30]. Diğer taraftan bu iki ajanın hedefinin Hindistan'da bir ihtilal hazırlamak olduğu ekleniyordu. Bu subaylar hakkında gelen bu ilk istihbarattan sonra onların Hindistan'a ulaşmak üzere iken yakalandıkları ve Hindistan'a girmelerine izin verilmeden geri gönderildikleri anlaşılmaktadır[31].

Hindistan'a propaganda yapmak için gidenlerden İngiliz istihbaratının takibatına takılanlar bunlarla da sınırlı değildi. Hintli milliyetçilerle de işbirliği içerisinde olan İstanbul'dan Tevfik Bey ismindeki Türk ajanının 1913 Haziranından beri Hindistan'da bulunduğu ve Sebilürreşad Gazetesi ile de bağlantıda olduğu belirtiliyordu. Diğer iki ajanın isimleri ise Abdülmacid ve Tevfik Şükrü idi. Bu iki ajan Karaçi'de tutuklanmıştı[32]. Sebilürreşad Gazetesi ile bağlantılı olduğu belirtilen Tevfik Bey, Sebilürreşad Gazetesi'nin Mekâtib başlıklı köşesinde 1913 yılında *"Hindistan Muhâbir-i Mahsûsamızdan"* izahıyla yazılar yazan ve Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olduğu anlaşılan Tevfik Bey'dir[33].

İstanbul'dan hareket eden Osmanlı ajan ve propagandistleri hakkındaki duyumlarda İran bölgesi özel bir önem taşıyordu. Ön ismi net olarak öğrenilemediğinden *"(?) Hacı"* şeklinde belirtilen bir İttihat Terakki müfettişinden söz ediliyordu. Bu kişinin yanında üç İranlı devrimci ile üç gün evvel İran'a gitmek üzere yola çıktığı öğrenilmişti. Kesin olmamakla

[25] *TNA,* FO, 371/1970, 45389/668, 2 Eylül 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.
[26] *TNA,* FO, 371/1970, 48262/354, 11 Eylül 1914, [Roma Sefiri] R.Rodd'dan Dışişleri Bakanlığı'na.
[27] *TNA,* FO, 371/1970, 48598/745, 12 Eylül 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.
[28] Ünalp, *a.g.t.,* s. 95.
[29] *TNA,* FO 371/1970, 51388/3581, 21 Eylül 1914, Genel Vali'den Dışişleri Bakanlığı'na.
[30] *TNA,* FO 371/1970, 45502/124 2 Eylül 1914, Cheetham'dan Dışişleri Bakanlığı'na.
[31] *TNA,* FO 371/1970, 56712//numarasız, 7 Ekim 1914, Hindistan Genel Valisi'nden London Office'e.
[32] *Aynı Belge.*
[33] Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918),* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 50-51.

birlikte bu kişilerden birisinin adı Mehmet Ali Ağa idi. Konsolosun Mallet'e bildirdiğine göre bu grubun amacı İran'da Rus karşıtı bir ihtilali canlandırmak ve mümkün olursa Afgan ve Hint Müslümanları için de benzer planları hayata geçirmekti[34].

Diğer taraftan İran'a gönderilen ve büyük beklentiler ile oluşturulan bazı Türk-Alman heyetleri de İngiliz istihbaratı tarafından haber alınıyordu. Bu bağlamda Türk ve Alman ajanlardan[35] oluşan Hüseyin Rauf Bey Müfrezesi[36] İngilizler tarafından dikkatle izleniyordu. Müfreze Türk-Alman ittifakının imzalanmasından sonra oluşturulmuştu. Müfrezenin oluşturulması görevi *"İngilizlerin Rauf Bey'i tanıması ihtimali"* nedeniyle Ömer Fevzi Bey'e[37] verilmişse de müfreze İngiliz istihbaratının takibinden kurtulamamıştı. Müfreze Halep'e ulaştığında İstanbul'a Halep Konsolosu tarafından derhal bildirilmiştir. Buna göre Ömer Fevzi Bey, beş Alman subayla birlikte Halep'e ulaştığı ve getirdikleri 25.000 Türk Lirasını bedevilere dağıtmakta oldukları öğrenilmişti. Bu istihbarata göre subayların istikameti Bağdat idi[38].

Komitenin Halep'e ulaştıklarını haber alan İngiliz Elçisi Mallet, Dışişleri Bakanlığı'nı derhal bilgilendirmişti. Buna göre *"Hamidiye Komutanı"* Ömer Fevzi Bey'in de üye olduğu gizli bir komite ajanlarının birkaç gün evvel Halep'e ulaştığını ve burada askeri hazırlıkları ve ihtiyaçları denetledikten sonra İstanbul'a dönmekte olduklarını rapor etmişti. Ayrıca bu komite tarafından Halep'teki tüm kaymakamların hazırlıklar hakkında bilgi almak üzere toplandığı da yazılmıştı[39].

Komitenin birkaç grup halinde hareket etmesinden dolayı Halep'e ulaşan bu birliklerin *"denetim"* görevini yerine getirdikten sonra İstanbul'a döndükleri zannedilmişti. Oysaki bu grupların istikameti Bağdat'tı. İstanbul'a döndükleri yönünde verilen bu bilgi yanlış istihbarat olabilir. Bunun yanında Almanlarla yolda çıkan ihtilaf da bu istihbaratın bildirilmesine neden olmuş olabilir. Öyle ki, Bağdat yolunda iken Almanların Rauf Bey grubundan ayrılarak Hayfa'ya geri dönmeleri, elçinin heyet hakkında "*İstanbul'a dönüyorlar"* haberini vermesinin muhtemel sebebidir[40]. Ancak ilerleyen dönemlerde Rauf Bey ve beraberindekilerin bu bölgede olduğu öğrenilmişti. Kasım 1915 tarihli bir istihbarat raporunda durum şu şekilde belirtiliyordu: *"Rauf Bey'in en son Bağdat civarında olduğu duyuldu, yaklaşık üç ay önce"*[41].

---

[34] *TNA,* FO 371/2141, 46757/703, 6 Eylül 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.

[35] İstanbul'dan hareket eden Ömer Fevzi Bey'in ekibinde olduğu düşünülen yirmi kadar Alman'dan ileri gelenlerin isimleri şunlardır: Şiraz Konsolosu Von Van Muss, Topçu Yüzbaşı Nidermayer, Doktor Von Hentik, Doktor Şumayer, Şunuman, İsrafil Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşında Romantik Bir Türk- Alman Müfrezesi: Rauf Bey Müfrezesi", *OTAM,* S: 3, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 1992, s. 251.

[36] Müfrezenin İstanbul'dan çıkarken amacı İran üzerinden Afganistan'a ulaşmak ve bu ülkede oluşturulacak gruplarla İngiliz karşıtı Hint komitelerini isyana teşvik etmekti. Ayrıntılar için bkz: Barış Metin, "Doğu Siyasetinde Türk-Alman İhtilafı ve Hüseyin Rauf Bey Heyet-i Müfrezesinin Türk sınırına Çekilmesine Dair Tartışmalar (Ağustos 1914-Eylül 1915), *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 15, Şubat 2010, s. 61- 75.

[37] Metin, *a.g.m.,* s. 62.

[38] *TNA,* FO, 371/2140, 60276/991, 17 Ekim 1914, Mallet'den Edward Grey'e; Bağdat ve Basra'daki konsolosluk yetkililerinden Ömer Fevzi Bey ve Alman subayların buraya ulaştıkları teyit edilmişti; *TNA,* FO, 371/2140, 60276/992, 17 Ekim 1914; Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.

[39] *TNA,* FO, 371/2140, 62682/1038, 23 Ekim 1914; Mallet'den Edward Grey'e.

[40] Kurtcephe-Balcoğlu, *a.g.m.,* s.254 vd. Rauf Bey anılarında asıl istikametlerinin Afganistan olduğunu ancak dönemin şartlarının çetinliğinden ötürü Afganistan'a gitme umutları kalmayınca İran sınırında faaliyet gösterdiklerini anlatır; Orbay, *a.g.e.,* s. 20-22.

[41] *TNA,* FO 371/2356, 179239/147, 12 Kasım 1915, s. 327, McMahon'dan Edward Grey'e; Batı Çölü İstihbarat Raporu.

İran coğrafyasında yapılması planlanan bu gibi faaliyetlerin öğrenilmesinde bölgedeki yerel halktan kişilerle İngilizlerin sıkı iletişim halinde olması etkiliydi. Basra Körfezi'nin stratejik bir noktasında bulunan Buşehr'deki İngiliz temsilcisinin Muhammed Amir isminde bir jurnalciden aldığı bilgiler buna örnektir. Bu jurnalci Türk ajan, silah ve mühimmatın henüz Avrupa Harbi'nin başlamasından evvel bu bölgeye gönderilmeye başlandığını göstermektedir. Jurnalci sayesinde İngilizlerin eline bazı gizli Türk evrakları da geçmiştir. Bunlar arasında Enver Paşa'nın İbn-i Suud'a gönderdiği mektuplarda bulunmaktadır. Bu mektuplarda buradaki Araplara gönderilen silah ve mühimmattan söz edilmektedir. Jurnalci İngilizlere Basra'daki Osmanlı Valisi'ne Enver Paşa tarafından gönderilen telgrafları da ulaştırmıştır. İngiliz yetkililer telgraflardan Osmanlı Devleti'nin, Almanların Balkan Savaşlarında yaptıkları yardımların karşılığı olarak onlara yardım etmeye hazırlandığını ve bu bağlamda içlerinde Almanların da olduğu *"32 gizli ajanın"* Afganistan, Belucistan ve Hindistan'da cihat çağrısı yapmak üzere gönderildiğini öğrenmişti[42]. İngiliz istihbaratına takılan bu bilgiler oldukça ilginçtir. Zira jurnalcinin örneklerini getirdiği telgrafların Temmuz ortalarına ait olduğu ve daha bu tarihte Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da çıkacak savaşa dair önlemler aldığı, bölgeye Türk ve Alman ajanlar gönderdiği, silah ve mühimmat göndererek yerel aşiret reislerini Osmanlı Devleti yanında yer almaları için çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır. Bu bilginin iletildiği İstanbul Elçisi Mallet iyimser tutumunu korumuştur. Enver Paşa ile İbn-i Suud arasında iletişim olmasına rağmen Osmanlı Hükümeti'nin savaşta Almanya yanında yer almaya istekli olmadığını yinelemiştir[43]. İngiliz Elçisi'nin bu tutumu, daha önce de değinildiği üzere, Sadrazam Said Halim Paşa ile yaptığı görüşmelerde kendisini teskin edici sözler verilmesi ile alakalıydı.

Osmanlı Devleti'nin Harbe Girmesi ve Osmanlı Ajanları

Karadeniz'e çıkmasına izin verilen Gooben ve Breslau isimli Alman gemilerinin Rus limanlarını bombardıman etmesi Osmanlı'nın harbe girmesi olarak kabul edilmişti. İstanbul'dan ülkelerine sürekli bilgi akışı sağlayan İngiltere, Fransa ve Rusya elçileri bu olayı müteakip pasaportlarını istemişlerdir. İngiliz Elçisi Mallet, ülkenin savaşa girmesi ile ilgili karmaşa ortamında kararın netleşmediğini düşünüyordu. Ancak Amerikan Elçisi Osmanlı başkentindeki gidişatın İtilaf Devletleri karşısında savaşa girmek olacağını bu nedenle ülkeyi bir an evvel terk etmesi gerektiği yönünde tavsiyede bulunmuş[44] bunun üzerine elçiler ülkeyi savaşılan ülke şartları kabul ederek terk etmişlerdi[45].

Osmanlı Devleti'nin resmi olarak savaşa katılmasından sonra [11 Kasım 1914] İtilaf Devletleri aleyhine yürütülen propagandanın temeline cihad-ı ekber oturtulacaktı.

Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu ve diğer savaş bölgelerine gönderdikleri ajanlara dair duyumlar daha çok tarafsız ülkelerdeki elçilerin istihbaratlarından öğrenilmiş ve İngiliz makamları arasında bilgi paylaşımına gidilmiştir. Diğer taraftan İstanbul'daki İngiliz Elçisi ve elçilik çalışanları ülkeyi terk ederken Mr. Waugh ve Mr. Cumberbatch isimli iki İngiliz elçilik çalışanının İstanbul'da bırakıldığı anlaşılmaktadır[46]. İlerleyen süreçte bu

[42] *TNA,* FO 371/2140, 53904, 29 Eylül 1914, Genel Vali'den London Office'e.
[43] *TNA,* FO 371/2140, 54619/893, 30 Eylül 1914, Mallet'den Dışişleri Bakanlığı'na.
[44] *TNA,* FO 371/2145, 65842/1097, 31 Ekim 1914, Mallet'den Edward Grey'e.
[45] *TNA,* FO 371/2145, 67425/4250, 31 Ekim 1914, Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Valisi'ne.
[46] İngiliz Elçisi Mallet ülkeyi terk ederken bu iki İngiliz elçilik çalışanının İstanbul'da bırakıldığını ve Londra'daki Türk elçisinin de (Tevfik Paşa) ülkeyi terk ederken bir Türk görevliyi Londra'da bırakırsa gayri resmi olarak iki

görevlilerden Mr. Waugh Türk ajanlarına dair bir istihbarat bilgisini İngiltere'nin Roma Elçisi R.Rodd'a ulaştırmıştır. R.Rodd'a ulaşan bilgiye göre *"Türk Milli Savunma Komitesi"* isminde bir yapı Şeyhülislam, Enver Paşa ve Alman Elçisi'nin idaresinde teşekkül edilmiştir. Bu komite tarafından seçilen ve ilan edilen cihatla ilgili propaganda yapmak için yola çıkarılacak casuslar ve görev bölgeleri şu şekildedir: Mısır, Tunus, Cezayir için; Şam'ın ileri gelenlerinden Şerif Adil Paşa, Şerif Ali Mazhar, Abdurrahman Paşa ve bunlara ilaveten dört kişi daha halen Mısır'da bulunmaktadır. Bu grubun başının Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi olan Şerif Ali Mazhar olduğu öğrenilmişti[47].

Hindistan'a gidecek olan ve sayıları on altı olan grup şu kişilerden oluşuyordu: Şam'ın ileri gelenlerinden Tevfik Paşa başkanlığında İstanbul'daki Arap kulübünün üyelerinden Hüseyin Alim Paşa, Hasan Bey, Nazım Bey, Abgülgehar ve Sacit Bey, Drama'nın ileri gelenlerinden Necib Bey, İzzet Paşa'nın akrabalarından Abdülgani Paşa, Şam'ın ileri gelenlerinden Lütfü Paşa, Trablusgarp'ın ileri gelenlerinden ve İtalyan işgalinden sonra İstanbul'a gitmiş bulunan Hamdi Paşazade Fadıl Bey, Sultan Süleyman'ın soyundan olduğu belirtilen Pertev Paşa, Köprülü Fuad Bey, Bağdat eski milletvekillerinden Şabanpaşazade Said Bey, Şam ordu birliklerinin eski komutanı Hakkı Paşa, İttihat Terakki'nin eski Suriye delegeleri Şerif İzzeddin Paşa ve Refik Bey[48].

Afganistan'a *"ajitatörlerin en çok tanınanlarından"* Abdülaziz Caviş'in görevlendirildiği belirtilmişti. Buna göre Caviş, halen Afganistan'da olan on üç ajanla birlikte cihad fetvasını Afgan Emiri'ne ulaştıracaktı[49].

Fas için ise Üsküdarlı Bedri Paşa'nın Arnavutluk'a gideceği ve burada bir Müslim Komitesinin de yardımıyla Fas'ta bir isyan oluşturulması ve fetvanın Fas Müslimlerine ulaştırılması için çalışacağı belirtilmişti[50]. Bu isimlerden Bedri Paşa hakkında İngiliz makamları arasında uzun bir yazışma trafiği yaşanmıştır. Zira Fas'a İspanya üzerinde ulaşmayı deneyeceği düşünülüyordu. İspanya Hükümeti tarafından İngiliz makamlarına ismi yanlışlıkla *"Belis"* olarak bildirilmişse de sonra Bedri olarak düzeltilmişti. Bedri Paşa tarafsız ülke pasaportu ile hareket etmekteydi. Bu kişi Cenevre ve Barselona üzerinden İspanya ve buradan da Fas'a ulaşarak cihad fetvasını yaymaya çalışacaktı. İspanya'nın Septe kıyılarından Fas'ın Tetuan yahut Melilla kıyılarına geçerek operasyonlarını Faslı ajanlarla işbirliğiyle gerçekleştireceği bildiriliyordu[51].

Bu bilgilerin Hindistan Genel Valisi'ne [Lord Hardinge], Kahire Yüksek Komiseri'ne [Milne Cheetham] telgrafla iletildiği anlaşılmaktadır[52].

Fas'ta büyük bir isyan hareketine neden olacak ajanların durumları dikkatle izleniyordu. 19 Ocak 1915'te Cebelitarık Valisi H.G. Miles Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta *"Türk gizli ajanlarının"* gözaltına alınması ile ilgili teyakkuzda olduklarını yazıyordu. Buradaki deniz ve kara askeri otoriteleri ile polis şeflerinin Türk ajanlarının

---

taraf arasında iletişim kurulabileceğini belirtmişti. *TNA,* FO 371/2145, 65843/1100, 1 Kasım 1914, Mallet'den Edward Grey'e.

[47] *TNA,* FO 371/2140, 82545/472, 14 Aralık 1914, [Roma Elçisi] R. Rodd'dan Edward Grey'e.

[48] *Aynı Belge.*

[49] *Aynı Belge;* Caviş'in bu dönemde Afganistan'da olmadığı ileri dönemlerde hakkında alınan duyumlardan anlaşılmaktadır.

[50] *Aynı Belge.*

[51] *TNA,* FO 371/2147, 78384/208, 24 Kasım 1914, [Madrid Elçisi] Hardinge'den Edward Grey'e.

[52] *Aynı Belge.*

isimlerini ve şekilsel özelliklerini bildiklerini, ajanların Cebelitarık'tan geçmeyi denerlerse gözaltına alınacaklarını bildiriyordu[53].

İtalyan Elçisi'nin raporunda da adı geçen Abdülaziz Caviş hakkında alınan duyum bununla sınırlı kalmamıştır. İsmi Afgan Emiri'ne cihad beyannamesini ulaştıracak ajanlar arasında zikredilen Şeyh Abdülaziz Caviş İngiliz belgelerinde sıkça göze çarpan bir *"ajitatördü"*. Caviş'e dair duyumlar savaşın devamı müddetince alınmaya devam edilmişti. Mesela 11 Haziran 1915 tarihinde Hindistan Genel Valisi'ne bildirildiğine göre Abdülaziz Caviş, *"provakatör"* Oppenheim[54] ve birkaç Hintli Müslüman ile birlikte özellikle İran'a yönelik olarak aktif olarak çalışmaktaydı. Bu bilgiye göre Caviş ve diğerleri özellikle Çanakkale'de İtilaf Devletlerine karşı alınacak bir galibiyetin bu gruba karşı ciddi bir başkaldırının ortaya çıkmasında etkili olacağını ummaktaydı[55]. Hatta bu bilginin Hindistan Valisi'ne yazılmasından bir süre sonra Oppenheim'in İstanbul'u iki hafta evvel terk ettiği bilgisi ivedi olarak haber veriliyordu. Buna göre Oppenheim'in İtilaf Devletleri aleyhine propaganda yapmak üzere çıktığı seyahatinin güzergâhı Musul'du[56].

Diğer taraftan İran üzerinden Afganistan ve Hindistan'a gönderildiği öğrenilen bir diğer Osmanlı ajanı Bağdat Nakibi Abdullah Efendi'nin oğlu Seyid Muhittin Efendiydi. Kerbela'daki İngiliz Konsolos muavininin *"partisi tarafından"*[57] £3.000 maaşla Afganistan ve Hindistan'da ayaklanmaları ateşleyecek konuşmalar yapmak üzere gönderildiğini belirttiği Seyid Muhiddin Efendi'nin bu işe başlayıp başlamadığını kesin olarak bilmiyordu. Ancak onun Quetta'da (کوته/Kute) yaşayan amcası Seyid Abdüsselam ile ya da kuzeni Seyid İbrahim ile yazıştığı üzerinde duruluyordu. Hindistan İngiliz Valiliği'nin her iki kişiyi de bildiği belirtiliyordu[58].

İngiliz istihbaratının Ortadoğu ve İslam nüfusunun yoğunlukta olduğu bölgelere gönderilen ajanlara dair edindiği bilgilerin kaynağı bazen Avrupa'da yaşayan Osmanlı tebaasından kişiler de olabiliyordu. Diğer bir deyişle İngilizler bu bölgelere dair planları ve hareket eden ajanlara dair bilgileri Osmanlı vatandaşı ve hatta devlet görevlisi olan kişilerin bizzat kendilerinden öğrenebiliyordu. Bu konuda oldukça ilginç bir örnekte Lozan'da yaşayan *"Ahmet Rıza isminde bir Osmanlı vatandaşının"* buradaki İngiliz yetkililere verdiği bilgilerdir. İlk önce sadece Lozan'da yaşayan bir Osmanlı vatandaşı şeklinde tarif edilen Ahmet Rıza'ya dair Amiral J.W.S Anderson imzalı ve Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda 27 Eylül 1915 tarihi itibariyle İstanbul'da bulunan bu Osmanlı vatandaşının *"Türk parlamentosunda senatör"* olduğu ve *"Hükümete Ermeni meselesinde karşı geldiği"* belirtiliyordu[59]. Bu bilgilerden hareketle Ahmet Rıza isimli bu *"senatör"*ün İttihat Terakki'nin en önemli isimlerinden ve 1912'de Ayan Meclisi üyesi olan Ahmet Rıza olduğu akla gelmektedir. İttihatçıların aralarındaki çekişmelerin bir sonucu olarak 1910'da İttihat Terakki'nin Merkez Komitesinden

[53] *TNA,* FO 371/2409, 15303, 19 Ocak 1915, [Cebelitarık Valisi] H.G. Miles'dan Lewis Harcourt

[54] Baron Oppenheim savaştan evvel (1896) Kahire İstihbaratı için çalışmak üzere atanmış arkeolog ve Alman casusudur. İlan edilecek bir cihadın Almanya karşısında savaşacak devletlere karşı nasıl mükemmel bir silah olarak kullanılabileceğine dair hazırladığı rapor Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin kutsal savaş "cihad" ilan etmesinde istekli olmasında en etkili sebeplerdendir. Gottfiried Hagen, "German Heralds of Holy War: Orientalists and Applied Oriental Studies", *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East,* 24: 2, 2004, s. 146-150.

[55] *Cambridge University Library Archive,* Hardinge Papers/99, (Bundan sonra yalnızca HARDINGE), No: 413, s. 125, 11 Haziran 1915, Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Genel Valisi'ne.

[56] *HARDINGE*/99, No: 473, s. 142, 3 Temmuz 1915, Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Genel Valisi'ne.

[57] Burada kastedilen İttihat Terakki Partisi olmalıdır.

[58] *HARDINGE*/99, No: 233, 3 Nisan 1915, Hindistan Bakanlığı'ndan Hindistan Genel Valisi'ne.

[59] *TNA,* FO 371/2491, 161729/M.08099, Amirallikten Dışişleri Bakanlığına.

çıkarılan Ahmet Rıza, 1912'den sonra yeniden Ayan Meclisi'ne seçildiğinde ise *"İttihatçıların izlediği siyaseti eleştirenlerin başında"* gelmişti[60].

Ahmet Rıza hakkında İngiltere'nin Lozan Konsolosu'nun yazdığı bilgi şu şekildedir: *"Ahmet Rıza Bey, kendisini Türk görevli olarak tanımlamaktadır, Osmanlı Hükümeti tarafından, mektupları ve gönderileri taşımak için ulak olarak görevlendirildi, beni çağırdı ve Doğu ile ilgili sırları ifşa etmeği önerdi, onun fikrine göre bu bilgiler İngiliz Hükümeti için faydalı olabilir. Ben Türkçe bilmiyorum, Lozan'da oturan İngiliz vatandaşı Mr. Charles La Fontane'den yardım istedim, kendisi Doğu dillerine aşinadır."* Ahmet Rıza'nın bu İngiliz vatandaşının çevirmenliğinde verdiği bilgiler oldukça dikkat çekici ve bir o kadar da önemlidir. İstanbul ve Balkanlarda hükümetle bağlantılı hareketler ve atılan adımlar hakkında verdiği bilgiler yanında Mısır ve Hindistan gibi bölgelere gönderilen ajanlarla ilgili sırları ifşa etmiştir. Enver Paşa'nın kardeşi[61] olan ve Mısır'da yaşadığı belirtilen *"Musta Bey"*[62] isimli casusun İngiliz-Mısır Polis yetkilileri tarafından bilinmediğini söylemiştir. Ahmed Rıza'nın verdiği bir diğer isim ise, Mahmud Nedim Bey isminde ve *"Enver Paşa'nın yakın arkadaşı"* olduğu belirtilen bir subaydır. Mahmut Nedim buradaki faaliyetlerinde isimlerini Ahmet Rıza'nın bilmediği iki Arap'ı kullanmaktadır. Bunlardan birisi Tanga'dan diğeri ise Port Said'dendir. Ahmet Rıza'nın verdiği bilgilere göre bu iki Arap bilgi toplamak için kılık değiştirmiş kişileri Yunanistan'a göndermektedir. Gönderilen bu ajanlar Fransa ve İngiltere'nin faaliyetleri hakkında bilgi toplamak için çaba sarf etmektedirler. Ahmet Rıza isimli muhbirin İngiliz Konsolosuna verdiği bilgiler arasında Hindistan'a gönderilen ajanlara dair bilgilere de rastlanmaktadır. Ahmet Rıza'nın söylediği isimler şunlardır: *"Hacı Sami Bey*[63]*, Kafkasyalı, Elias Bey bu da Kafkasyalı ve Küçük Ali Bey üç Alman subayı onlara eşlik ediyor, altı hafta önce Genç Türk Komitesi tarafından Delhi'yi ziyaret etmek, Hintli Müslümanlar arasında bir isyanı ateşlemek üzere gönderildiler. İlkin Delhi'de küçük bir başarı elde ettiler ve şimdi ülkenin diğer kesimlerinde daha iyisini yapabilmek umuduyla seyahat ediyorlar. Mektuplarını Afganistan ve İran üzerinden gönderiyorlar.* Bunların dışında Mısırlı Yusuf Efendi, Selim Sabit Bey ve Cemil Bey isimlerindeki ajanların da Sudan'a benzer bir görevle gönderildiğini ancak bunların *"fesat çıkarmak girişiminde"* başarısız olduğunu belirtmiştir. Bu bilgileri veren Ahmet Rıza Bey'in, Enver ve Talat Paşa ile Atina Elçisi Galib Bey ve Sofya Elçisi Fethi Bey arasında yapılan yazışmaların şifrelerini bildiği ve eğer İngiliz Hükümeti isterse bu gizli bilgileri onlara açıklamaya gönüllü olduğu bildiriliyordu. Ahmet Rıza, Cenevre'nin *"politik entrikalarla kaynayan bir yer olması"* ve her tarafta Türk ajanlarının bulunmasından ötürü burada İngilizlerle kontak kuramadığını ifade etmişti[64].

Bu bilgileri veren kişinin Osmanlı Ayan Meclisi üyesi ve İttihat Terakki'nin en önemli isimlerinden olan Ahmet Rıza Bey olup olmadığı konusunda kuşkucu yaklaşmakta fayda vardır. Zira İttihad Terakki'nin en önemli simalarından olan ancak sonraları Enver Paşa ve Talat Bey grubu ile arası açılan Ahmet Rıza'nın Birinci Dünya Savaşı yıllarında Lozan'a gidip gitmediğini kesin bir şekilde tespit etmek zor görünmektedir. Belgede ise Ahmet Rıza Bey isimli bu muhbire ilişkin *"senatör"* ifadesi dışında *"Türk görevli"* ve Enver ve Talat Paşaların

---

[60] Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki 1908-1914*, (Çev. Nuran Yavuz), 4. Baskı, Analiz Basım Yayım, İstanbul 1995, s. 196.

[61] İngilizce metinde *"brother"* şeklinde belirtilen kişinin Enver Paşa'nın öz kardeşi olmasa da İttihat Terakki üyeleri ve Teşkilat-ı Mahsusa üyelerinin örgütün içinde *"brothers (kardeşler)"* şeklinde ifade edilmesinden yola çıkarak Teşkilat-ı Mahsusa üyesi olduğundan bu şekilde ifade edildiği akla gelmektedir.

[62] İsmin İngilizce metinde bu şekilde yazılmasına rağmen ne Türk ne de bir Arap ismi olarak kullanılmayan bu ismin İngilizceye aktarılırken yanlış daktilo edilmesinden dolayı bu şekilde kaydedildiği düşünülmektedir.

[63] Kuşcubaşı Eşref Bey'in kardeşi Sami Bey olmalıdır.

[64] *TNA*, FO 371/2491, 149048/483, 7 Ekim 1915, [Bern Elçisi Vekili] Acton'dan Dışişleri Bakanlığı'na.

Atina ve Sofya Elçileri ile yaptıkları gizli yazışmaların şifrelerini bilen bir ulak olarak betimlenmesi Ahmet Rıza isimli muhbirin ünlü Türk pozitivist Ahmet Rıza Bey olup olmadığı konusunda şüpheleri arttırmaktadır. Ayrıca İngiliz yetkililer ile kurduğu diyalogda Türkçe bilen İngiliz vatandaşına ihtiyaç duyulması (Ahmet Rıza uzun yıllar Batılı tarzda bir eğitim almış ve yıllarca Paris'te yaşamıştı. İngilizlerle en azından Fransızca olarak diyalog kurabilirdi. Ancak buradaki muhbirin İngilizlerle Türkçe iletişim kurması dikkat çekicidir.) söz konusu kişinin Ahmed Rıza Bey olmayabileceğini düşündürmektedir. Buna karşın Ahmet Rıza Bey'den söz edilirken *"Ermeni meselesinde Osmanlı Hükümeti ile ters düşen kişi"* bilgisine yer verilmesi bu kişinin ünlü İttihatçı Ahmet Rıza olduğu kanaati güçlenmektedir. Her iki durumu da kesin olarak ortaya koymak mümkün değilse de *"Ahmet Rıza isimli Osmanlı vatandaşı"*nın verdiği bilgilerden yola çıkarak Mısır ve Hindistan'a gönderilen ajanlar hakkında bilgiler İngiliz makamlarınca öğrenilmiştir.

Avrupa'daki İngiliz elçilikleri genelde bu şekilde muhbirler vasıtasıyla önemli bilgileri öğrenebilirken Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliği bölgede bulunan İngiliz ya da yerli ajanlar sayesinde Osmanlı ajanlarını neredeyse adım adım izliyorlardı. Bu bağlamda bölgeye gönderilen bir ajan tarafından Osmanlı resmi subayları ve birliklerinin sayıları, hareketleri hakkında ayrıntılı bilgiler edinilirken gizli ajanlar hakkında detaylı bilgilere ulaşmıştır. Bu istihbaratta yine ilk göze çarpan isim daha evvel de birçok kez istihbarat raporlarına yansıyan Abdülaziz Caviş idi. Caviş'in Suriye'de olduğu ve vaazlarının burada bir etkiye neden olmadığı hatta buradaki takma adının *"Hacı Fıs-fıs"* olduğu belirtiliyordu. Raporda ilginç detaylara yer veriliyordu: *"...kabarık kafası onu gülünç yapıyor. Lübnan'da iki Alman subay tarafından kötü şekilde tartaklandı, O [Caviş], onların [Almanların] kendisinin birinci sınıf kompartımanına girmesine itiraz etti, ona pis yerli diye bağırdılar ve dışarı attılar".* Bu ilginç detaylar kadar askeri öneme sahip bilgiler de raporda yer alıyordu. Bedevileri kazanmak için gönderilen Mümtaz Bey'in Şam'da olduğu, Sina bölgesinin en önemli ajanı olan Eşref Bey'in bir süre evvel £10.000 değerinde altın ile İbn-i Reşid'i İbn-i Suud'a karşı savaşmaya ikna etmek üzere gittiğini öğrenmişlerdi. Eşref Bey hakkında edinilen bilgi oldukça detaylıdır: "*Eşref Bey bir Çerkez- eski bir fedai, muhalif bazı politikacıları infaz ettikten sonra Trablusgarp Harbi'nde gönüllü oldu ve bir gerilla kuvvetinin kumandasında başarı gösterdi. Onun ahlaki değerleri korkunçtur"*[65]. Süleyman Askeri Bey'de bu raporda göze çarpıyordu. Bağdat'a Süleyman Askeri'nin yerini almak üzere İstanbul'dan gönderilen Kazım Bey'in [Karabekir] ile aralarındaki sürtüşme ayrıntılarıyla anlatılıyordu. İngilizlerin bu öğrendiğine göre İngilizlerle çarpışmada bacağından yaralanan Süleyman Askeri Bey görevi devralmak üzere Halep'e gelen Kazım Bey'e komutayı devretmeyi reddetmişti. Bu duruma çok sinirlenen Kazım Bey'in İstanbul'a döndüğü, şimdi Liman von Sanders'in emrinde olduğu bildiriliyordu[66].

Bu istihbaratta sözü edilen durum gerçekti. Ancak olayların iç yüzü İngiliz istihbaratındakinden daha farklıydı. Zira Irak ve Havalisi Kumandanı olan Süleyman Askeri Bey buradaki muharebelerde bacaklarından yaralanmış ve tedavisi uzun süreceğinden kumandayı (tedavi sona erene kadar) Kazım Bey'e devretmesi gerektiğini Harbiye Nezareti'ne bizzat kendisi yazmıştı[67]. Bunun üzerine hareket eden Kazım Bey Basra'ya ulaşmadan evvel Süleyman Askeri Bey gönderdiği başka bir yazıyla beklenenden daha kısa zamanda iyileşeceğini bunun yanında bölgedeki Arap aşiretlerinin böylesine bir emir- komuta

[65] *TNA,* WO 157/695, 4 Eylül 1915, s.7-8, Kahire İstihbarat Bürosu Raporu.
[66] *Aynı Dosya,* s. 8.
[67] ATASE, K: 193, D: 816, F:16, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,* Temmuz 2004, Yıl: 53, Sayı: 118, Ankara 2004, belgenin aslı: s. 40, transkripsiyonu: 41.

değişikliğinden kolaylıkla etkilenebileceğinden Kazım Bey'e komutayı devretmesine gerek olmadığını bildirmişti[68]. Kısa bir süre sonra Süleyman Askeri Bey'in Harbiye Nezareti'ne gönderdiği ve Kazım Bey'in İstanbul'a dönüşüne dair kendisine ifade ettiği biraz sitemkâr sözlerden[69] buraya kadar gelip geri dönmesinin (İngiliz istihbaratının da belirtildiği şekliyle) Kazım Bey'de bir *"kızgınlığa"* neden olduğunun gerçekliğini göstermektedir.

Kahire'deki İngiliz İstihbaratının hazırladığı raporda dikkat çeken isimler arasında göze çarpan bir diğer Teşkilat-ı Mahsusa ajanı ve Mebusan Meclisi üyelerinden Emir Şekip Arslan'dır. Beraberindeki Suriyeli, Türk-destekçisi oldukları belirtilen Abdurrahman el Yusuf ve Emir Elhac isimli iki kişinin olduğu belirtilen Emir Şekip Arslan'ın sürekli olarak cihad propagandası yaptığı gözlemleniyordu Diğer taraftan *"Enver'in Amcası (savaş başladığından beri Binbaşı)"* şeklinde tanımlanan Nuri Bey'in Beyrut'tan Libya'ya gittiği tespit edilmişti[70]. Nuri Bey'in Mısır'ın *"Batı Çölü"* olarak tarif ettiği bölgede Sunusi kampındaki faaliyetleri de neredeyse adım adım izleniyordu. Kahire Savaş Bakanlığı'nın İstihbarat Departmanı tarafından hazırlanan *"Batı Çölü Raporları"*nda Nuri Paşa'nın bölgedeki faaliyetlerine dair ayrıntılı bilgiler veriliyordu. Örneğin 26 Ekim 1915 tarihli raporda Sollum'daki 3000 kişilik Sunusi kampında yerlilerin çadırlarının bir hilal, Sunusi, Nuri Paşa ve cami olan çadırların ise yıldız figürünü canlandıracak bir formda dizildiğini ve Sunusi kampının karşıdan bakınca ay yıldız formunda kurulmuş olduğunun anlaşıldığını yazıyordu. Buna göre son dönemde *"Paşa"* yapılan bu casus [Nuri Paşa], büyük miktarda para ile Sunusi kampına gelmişti. Sunusi'ye Almanya'nın başarılarına dair çok sayıda yerli ve yabancı basından haberleri okuyor ve resimler gösteriyordu. Ayrıca Nuri Paşa Sunusi'ye Türklerin Kanala ikinci bir sefer düzelmeyecekleri güvencesi vererek Mısır'a karşı harekete geçmesi için teşvik ediyordu. Bu raporda ayrıca Sunusi kampında tıpkı Nuri Paşa gibi *"Enver Paşa'nın bir kardeşinin"* olduğundan söz ediliyordu. Bu kişi de sürekli Sunusi'yi İngiltere aleyhine kışkırtıyordu. Raporun ayrıntılarında Nuri Bey'in Sunusi kampındaki tek Türk olmadığı anlaşılmaktaydı. İngiliz istihbaratına göre Sunusi ile birlikte yemek yiyen Türkler şunlardı: Nuri Paşa, Cafer Bey[71], Hasan Bey el-Besecikli. Ayrıca Süleyman el- Baruni de bu bölgedeydi[72].

İngilizler Sunusi'nin bölgesini sürekli gözlem altında tutmuşlar bölgedeki yerel Araplardan aldıkları bilgiler ışığında Sunusi ve Türk ajanlarını rapor etmişlerdi. 1915 yılı sonlarına gelindiğinde Sunusi bölgesinde tespit edilen ajanlara Türk-İtalya savaşında komutan olan Fethi Paşa'da eklenmişti. Fethi Paşa hakkında göze çarpan ilk kayıt şu şekildeydi: *"Fethi Paşa, seçkin ve yetenekli komite görevlisidir".* Sunusi kampına ulaştığı haber alınan Fethi Paşa ile ilgili verilen bilgiler bir hayli detaylıydı: *"1908 devrimi içerisinde yer aldı. Sonra Paris askeri ataşesi olarak görev yaptı. Trablusgarp'ta gönüllü olarak iyi iş çıkardı. Balkan Savaşı'nda Fahri Paşa'nın kurmay başkanı olarak görev yaptı. Enver Paşa ile kavga etti, orduyu terk etti ve 1- İttihat ve Terakki Komitesi merkez başkanı ve 2- Sofya elçisi oldu".* Sözü edilen Fethi Paşa'nın cesur ve yetenekli bir kişi olduğu belirtiliyor, 37 yaşında iyi bir itibara

[68] ATASE, K: 193, D: 816, F: 16, 6-7-8. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,* belgenin aslı: 58-60, transkripsiyonu: 61-62.
[69] ATASE, K: 193, D: 816, F: 21-23, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,* belgenin aslı: 79, transkripsiyonu: 80.
[70] *TNA,* WO 157/695, 4 Eylül 1915, s.7-8, Kahire İstihbarat Bürosu Raporu.
[71] Cafer El Askeri. Nuri Paşa'nın kurmay subayı olarak bu dönemde görev yapan Cafer El Askeri 1916'da İngilizlere yaralı esir düştükten sonra saf değiştirmiş ve Şerif Hüseyin'in isyanını desteklemiştir. Ayrıntılar hakkında bkz: *İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli Cafer el-Askerî,* (Çev: Halit Özan), Klasik Yay., İstanbul 2008.
[72] *TNA,* FO 371/2356, 169184/137, s. 299-300, 26 Ekim 1915, [Kahire Yüksek Komiseri] McMahon'dan Edward Grey'e; Batı Çölü İstihbarat Raporu.

sahip olduğuna değiniliyordu[73]. Bu bilgilerden hareketle sözü edilen kişinin bu raporun yazıldığı tarihte Sofya Elçisi olan Fethi [Okyar] olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Fethi Bey'in Sofya Elçisi olduğu bu dönemde Mısır'ın batısını tehdit eden Sunusi kuvvetlerinin karargâhına gelip gelmediğine dair net bir bilgi mevcut değildir. Bu nedenle bu duyumun ne kadar gerçek olduğu muallâktır.

1915 yılının son günlerine ait bir istihbarat raporunda ise Sunusi'nin hizmetinde olan ve çeşitli zamanlarda rapor edilen kişilere dair bir liste hazırlanmıştır. İsim-millet ve rütbe tasnifi altında sıralanan 90 kişi arasında Trabluslu, Türk, Arap, Mısırlı, Afgan, Kıbrıslı, Cezayirli, Suriyeli ve Almanların olduğu anlaşılmaktadır. Türk olarak listelenen kişi sayısının 19 olduğu görülmektedir [74].

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinden sonra yakalanan Osmanlı ajanlarından yargılanıp idam edilenler de vardı. İngiliz kayıtlarında Almas Efendi olarak ifade edilen Sudanlı bir binbaşı derviş kılığına gizlenmiş vaziyette Mısır askerlerinin karargâhını ziyaret ederken yakalanmıştı. Trablusgarp Harbi'nden beri Enver Paşa ile bağlantılı olan Almas Efendi kılık değiştirmiş vaziyette geldiği Mısır birliklerinin karargâhına oldukça ilginç bir yöntemle girmişti. Mısırlı subayların bölgesine dini kıyafetler içerisinde giden Almas Efendi tabur komutanı ile görüşmek istediğini bildirmişti. Mısırlı subay odaya girdiğinde karşısında dini kıyafetler içinde bir yerli değil, resmi kıyafetler içerisinde bir Türk subayı görmüştü. Almas Efendi Mısırlı subaya Enver Paşa'nın emriyle geldiğini ve Enver Paşa'nın Türk ordusu Mısır'a geldiğinde Mısırlı subayların nasıl bir tepki göstereceğini öğrenmek istediğini bildirdi. Ayrıca İngilizlere karşı nasıl kışkırtıcı önlemler almaları gerektiğinden söz etmişti. Ancak bu konuşmasının ardından Almas Efendi burada tuzağa düşürülmüştür. Kendisine beklemesini söyleyen Mısırlı binbaşı odadan ayrıldıktan sonra İngilizlerin bölgedeki temsilcisi olan Wilson Paşa'yı arayarak durumu bildirmiş ve bunun üzerine tabura gelen Wilson Paşa kuvvetleri tarafından tutuklanmıştı. Yapılan aramada üzerinden bir Türkçe şifreli yazışma ve bir kitap çıkmıştır. Yerli kılığına gizlenmiş vaziyette Mısır'a gelen Almas Efendi'nin kaldığı köyde kiraladığı odada kendisine Enver Paşa ve Cidde Valisi tarafından verilen, bölgedeki gizli görevlerine dair yazışmalar ele geçirilmiş ve yargılamasından evvel İngilizceye çevrilmişti. Ayrıca Almas Efendi çapraz sorgusunda görevini itiraf etmiştir. Belgelerden anlaşıldığına göre yargılanmasının ardından idamına karar verilmiştir[75].

Almas Efendi'nin bu bölgeye gönderilmesi konusunda resmi görevlendirme Teşkilat-ı Mahsusa ajanı olduğu konusunda şüphe olmadığını göstermektedir. Süleyman Askeri Bey'in Yafa Jandarma Kumandanı Hasan Efendi'ye gönderdiği 3 Teşrin-i evvel 1330 (16 Ekim 1914) tarihli yazıda *"Yüzbaşı Almas Efendi'nin Yafa'ya hareketinde sizi görme lüzumu yazıldı. Hıyn müracaat esnasında bir çete ile Mısıra i'zamı veya orada ihtilal ika'a etmek üzere Sudan'a gönderilmesi suretiyle hangisi faideliyse daha ziyade elverişli ise o yolda istihdam ediniz."* deniyordu[76]. Buna karşılık Hasan Efendi verdiği cevapta Yüzbaşı Almas Efendi geldikten

[73] *TNA*, FO 371/2356, 195081/187, s. 361, 25 Kasım 1915, McMahon'dan Edward Grey'e; Batı Çölü İstihbarat Raporu.

[74] *TNA*, FO 371/2356, 195081/187, s. 367-369, 3 Aralık 1915, McMahon'dan Edward Grey'e; Batı Çölü İstihbarat Raporu. İngiliz istihbaratının tespit ettiği ve *"milliyeti: Türk"* olarak belirtilen 19 görevli şunlardı: Emin Efendi, Beşir Fuad (Doktor), Ghebani (Tercüman), İbrahim Resuli (Binbaşı), İhsan Ebu Shanag, Celal, Halil Bey, Mohd. Bey [Muhammed isminin kısaltılmışı olmalı], Mohi El Din [Muhittin olmalı], Muhsin Bey, Nedim Bey, Nihad Bey, Nureddin Bey (Kaimmakam), Nuri Bey (Binbaşı), Rida Bey [Rıza olmalı], Sami Bey (Kurmay başkanı), Şevket Bey (Binbaşı), Süleyman Baruni, Tarık Bey.

[75] *TNA*, FO, 371/2355, 5188/3, 14 Ocak 1915, [İngiliz Yüksek Komiseri vekili] Edward Keeling'nden Edward Grey'e.

[76] *ATASE*, K: 1836, D: 35, F: 11.

sonra uygun bir çete oluşturularak gönderilebileceğini bildiriyordu[77]. İngilizlerin eline düşen Almas Efendi'nin kılık değiştirmiş vaziyette Mısırlı subayların karargâhına kadar ulaşması bu casuslar ile ilgili İngiliz görevlilerin tedirginlik taşımasında haklı olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı arifesinde içinde bulunduğu durum ülkenin kısa zaman sonra savaşa dahil olacağına dair işaretler veriyordu. İmparatorluğun genelinde göze çarpan hareketlilik yanında istihbarat elemanı olduğundan kuşkulanılan kişiler de başta Mısır ve Hindistan olmak üzere İslam nüfusunun yoğunlukta olduğu İran, Arap Yarımadası ve Afrika'nın kuzeyine gitmekteydi. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruduğu Ağustos-Ekim 1914 döneminde bu kişileri genelde izlemekle yetinen İngiliz yetkililer, Osmanlı'nın resmen savaşa girmesinden sonra bu kişiler hakkında daha sert tedbirler almışlardır. Hatta casusluk suçu kapsamında yargılananlardan Almas Efendi isimli Türk subayını idam etmişlerdir. İngiliz istihbaratının takip ettiği Osmanlı casusları arasında gittikleri yerlerde propaganda konuşmaları yaparak yerel halkı Osmanlı Devleti yanında savaşmaya teşvik etmek amacına yönelik hareket edenler kadar, askeri bir misyonla yola çıkan heyetler ve bunlarda görevli Teşkilat-ı Mahsusa ajanları da vardı. İngiliz istihbaratının takip ettiği bazı isimlerin ise kimliğini teyit etmek mümkün olamamaktadır. Bu durum sözü edilen ajanların çok fazla bilinmeyen isimler olmasından yahut İngiliz istihbaratına bildirilen isimlerin doğru olmamasından kaynaklanıyordu.

İngiliz yazışmalarından, Ortadoğu ve diğer İslam Coğrafyasını kışkırtmak için hareket eden ajanlar hakkında genelde bir kez istihbarat alındığı fakat sonra netice alınacak bir operasyon gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. Zira çoğu Arapça ya da bölge dillerine vakıf olan ajanlar tüccar ya da bölge yerlisi kılığına gizleniyor (bu yöntem İngilizler tarafından bilinmesine rağmen) ve İngiliz takibinden kurtulabiliyorlardı.

Osmanlı ajanlarının hareketleri hakkında edinilen bilgilerde özellikle Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliği bünyesindeki istihbarat departmanı önemli rol oynamıştır. Basra Körfezi, Hindistan, Afganistan hattına yönelik yola çıkan ajanlara dair istihbaratı da daha çok Hindistan Genel Valiliği veriyordu. Zira İngiliz bürokratik yetki sahaları bu şekilde ayrılmıştı. Ancak yine Hindistan'a ulaşmak amacında olan bazı ajanlara dair duyumların Mısır tarafından Dışişleri Bakanlığı'na bildirildiği de olmuştu. Bu durum daha çok bu ajanların güzergâhlarının Mısır'ın yetki sahasına girmesinden ileri gelmekteydi. İstanbul büyükelçiliği ise Osmanlı'nın savaşa dâhil olmasına kadar geçen sürede Osmanlı ajan ve propagandistleri hakkında önemli bilgileri Londra'ya bildirmişti.

Birçok tespitte ajanların Enver Paşa ile bağlantılı oldukları anlaşılmaktadır. Hatta bazı isimler için kullanılan *"fedai"* tabiri bu kişilerin Teşkilat-ı Mahsusa ile olan bağını açıklamakta ve bu durumun İngilizler tarafından da bilindiğini göstermektedir.

Dünya Harbinde uygulanmak istenen Panislamik propagandanın Osmanlı idarecilerinin tahmin ettikleri şekilde neticelenmemesinde yukarıda örneklendirmeye çalışılan istihbarat ağının etkinliği mutlak surette etkili olmuştur. Zira bazı casusların daha İstanbul'dan yola çıkmasını müteakip şekilsel özelliklerinin Londra'ya bildirilmesi ve bunun hemen ardından Hindistan'a bilgi verilmesi bu casusların daha gemiden inmeden tutuklanması ve sınır dışı edilmesine neden olmuştur. Ajanlar hakkında alınan duyumlar her zaman gerçeklik payına

[77] *ATASE,* K: 1836, D: 35, F: 13.

sahip değildir. Zaman zaman yanlış duyumlar alındığı da olmuştur. Ancak genel itibariyle alınan istihbaratlarda ajanların hareketlerine dair duyumlar doğruydu.

KAYNAKÇA

The National Archives, Kew-London,

Foreign Office;

FO 371/1970, FO 371/1071, FO 371/1972, FO 371/2138, FO 371/2140, FO 371/2141, FO 371/2143, FO 371/2145, FO 371/2147, FO 371/2355, FO 371/2356, FO 371/2409, FO 371/2489, FO 371/2491.

War Office;

WO 157/695.

Cambridge University Library Archive,

Hardinge Papers/99.

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi, (ATASE)

K:1836, D: 35, F: 2.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri:

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Temmuz 2004, Yıl: 53, Sayı: 118, Ankara 2004.

Tetkik Eserler:

AHMAD, Feroz, *İttihad ve Terakki 1908-1914,* (Çev. Nuran Yavuz), 4. Baskı, Analiz Basım Yayım, İstanbul 1995.

HAGEN, Gottfiried, "German Heralds of Holy War: Orientalists and Applied Oriental Studies", *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East,* 24: 2, 2004.

İsyancı Arap Ordusunda Bir Harbiyeli Cafer el-Askerî, (Çev: Halit Özan), Klasik Yay., İstanbul 2008.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, "Teşkilat-ı Mahsûsa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler,* C. 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.

KELEŞYILMAZ, Vahdet, *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918),* Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.

KURTCEPHE İsrafil, BALCIOĞLU Mustafa, "Birinci Dünya Savaşında Romantik Bir Türk-Alman Müfrezesi: Rauf Bey Müfrezesi", *OTAM,* S: 3, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 1992.

METİN, Barış, "Doğu Siyasetinde Türk-Alman İhtilafı ve Hüseyin Rauf Bey Heyet-i Müfrezesinin Türk sınırına Çekilmesine Dair Tartışmalar (Ağustos 1914-Eylül 1915), *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi,* Sayı: 15, Şubat 2010.

ÜNALP, Rezzan, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'ya Yönelik Faaliyetleri,* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.